

látták hasonlónak, akik gyáván elfutnak a harc elől, csak kevés olyan hadvezér volt, aki a portyázó stílust hatékonyan tudta kezelni). A fejezet végén a gyalogság kerül szóba, amely a korabeli nyugati viszonyoktól eltérően sem létszámában, sem jelentőségét tekintve nem nőtt a késő-bizánci korban. Az arisztokrata hadvezérek lenézték a gyalogosokat, pedig kezdetben még lett volna elég anyagi és emberi erőforrás e csapatnem kiállítására, azonban a XIV. században ezek kimerülése megakadályozta, hogy bővítsék a bizánci seregeket.

A kötet utolsó fejezetében a szerző munkája főbb megállapításait foglalta össze.

A kötet néhány hiányosságról is szólnunk kell. A szerző igazán bőséges anyagot ismertet, de éppen a téma időbeli kiterjedése lehet a problematikus az egyszerű olvasó számára (John Haldon is 565–1204 között tárgyalta a bizánci hadművészetet). A korabeli Bizánc gyakran kaotikus eseménytörténetének ismerete nélkül nehezen tudja az olvasó felmérni, milyen keretben zajlottak a leírt harcok. Egyszerűbb lett volna a korszakot részekre bontva tárgyalni, külön a nikaiai és külön a helyreállított birodalom időszakát (és még ez utóbbit is tovább tagolva). Megérdemelt volna a kötet egy kissé részletesebb köztörténeti összefoglalót, valamint a törökök bővebb tárgyalása is hasznos lett volna, hiszen Bizáncot végül ők semmisítették meg. Az ideológiát tárgyaló rész a köztörténethez viszonyítva hosszúra sikerült (bár ez is fontos részét képezi a kötetnek). Két térkép is helyet kapott a könyvben, ám érdemes lett volna a csatákat, hadjáratokat további térképekkel szemléltetni (legalább Pelagoniát vagy a részletesebben bemutatott Pelekanost, melyről maga a szerző 2010-ben a *Byzantinische Zeitschriften*-ben külön tanulmányban szolt).

Mindent összevetve Kyriakidis az események alapján – bár ebből a korból nincsenek felhasználható katonai értekezések – részletes képet rajzol a korabeli bizánci hadművészetéről. Munkája eredményeképpen jól használható monográfia született, mely nagyban kiegészíti Mark Bartusis 1997-es *Late Byzantine Army*-jét.

Tóssér Márton

RÉMY AMBÜHL

PRISONERS OF WAR IN THE HUNDRED YEARS WAR. RANSOM CULTURE IN THE LATE MIDDLE AGES

(Cambridge University Press, Cambridge, 2013. 301 o, ISBN 978-1-107-01094-9)

A University of Southampton oktatója, Rémy Ambühl korábbi résztanulmányok¹ után immár monografikus szinten foglalta össze a fogolyjetés és váltságdíjszedés gyakorlatát a százéves háborúban. A számos további következtetésre alkalmat kínáló áttekintés részleteiben mutatja be a váltságdíjat fizetők és a váltságdíjat szedők szempontjából a gyakorlat társadalmi hatását, annak előnyeit és hátrányait, az arisztokraták és az elit mellett annak alsóbb néprétegekre, az egyszerű katonákra kifejtett hatását. Mindez így egyúttal a középkori lovagság és diplomácia történetéhez is rendkívül fontos hozzájárulásnak tekinthető.

Összességében az elemzett gyakorlat a háború humanizálásának irányába tett rendkívül fontos fejleménynek tekinthető, melynek kezdeteit valamikor a XII. században, többen a szentföldi keresztes háborúk során Hattinnál elszenvedett vereséig vezetik vissza, ahol is szinte az egész keresztes sereg fogságba esett. Nem véletlen, hogy az első magyar világi lovagrendnek, a Károly Róbert alapította Szent György lovagrendnek fennmaradt szabályzatában (1326 körül) a szöveg külön hangsúlyt helyez a rendtagoknak a fogságból való kiváltására, ekkor talán még inkább egy elterjedtebb nyugati mindennapos gyakorlat hatásaként. Bizonyos, hogy a XIII. század folyamán a

¹ A fair share of the profits? The captors of Agincourt. *Nottingham Medieval Studies*, 50. (2006) 129–150. o.; Le sort des prisonniers d'Azincourt (1415). *Revue de Nord*, 89. (2007) 755–788. o.

lovagi tornák nagyban hozzájárultak az előkelők váltságdíjjal való megváltásának napi gyakorlattá válásához. A szerző részéről a százéves háború időszakára való koncentráció nem csak a források zavarba ejtő bősége miatt tűnik szerencsés választásnak, hanem magának a terminusnak a megjelenése okán is. Ekkor, az 1420-as években tűnik fel latin és francia formájában szinte egy időben a hadifogoly terminus: „prisonnier de guerre”, „prisonarius de guerra” alakban.

Mindez elválaszthatatlan a harcban álló felek és a jogászok örök problémájától: ki tekinthető harcosnak egy olyan társadalomban, amikor még jó néhány évtizedig nincsenek állandó hadseregek, amiről korábban már Christopher Allmand is értekezett klasszikus tanulmányában.² Mindehhez jócskán hozzájárult a Troyes-i egyezmény (1420. május), ami legitimizálta az angol dinasztia francia trónigényét, s értelemszerűen kriminalizálta a francia oldal harcosait; angol szempontból egyszerű lázadókká (lese-majesté) degradálva azokat. E két fogalom: harcos és hadifogoly önálló-sodása szorosan összekapcsolódott, s éppen a XV. század első évtizedeire tehető a jogi szakirodalomban is tetten érhető kifejtése.

A gyakorlatot alapvetően a szokásjog uralta és irányította, miként általában elfogadott volt, hogy a fogságba ejtő és fogságba esett közötti viszony akkor vált jogi természetűvé, amikor a fogoly becsületszavát adta, illetve a fogságba ejtő megbizonyosodott arról, hogy előtte más már nem vette annak becsületszavát. Ebben a folyamatban nem lebecsülendő szerepet játszottak a szabályzatok (ordinances of war), melyeket anyanyelvükön, akár angolul, akár franciául kihirdettek a katonáknak, másolt példányait pedig kapitányaik birtokolták. A szokásjog és a szabályzatok között lehetett eltérések, ami vitákra adott alkalmat, mint például a várfalakon ejtett foglyokra érvényes angol királyi jog, hiszen azok potenciális kémeknek is tekinthetők voltak, s így a korona őrzésére kellett őket bízni, ami persze a fogolyejtők számára volt sérelmes, és azt vitatták. Máskor a magas társadalmi állás eltitkolása egyenesen tragédiához vezetett, mint például amikor a burgundi herceg Agincourt-nál alacsony rangú szolgálojának ruháját öltötte magára, hogy váltságdíját csökkentse, de ez az életébe került. Hasonlóképpen, nyilvánvaló taktikai okokból, a szabályzatok tiltották foglyok ejtését a győzelem kivívásáig, amit azután követett az üldözés, korabeli kifejezéssel a „chasse”. Ugyanakkor technikailag sem volt könnyű valakit fogságba ejteni és őriztetni a harc hevében.

Az alku formája leginkább a szóbeli megegyezés, szerződés volt, amelyen a felek megalkudtak az összeg nagyságáról, s annak teljesítési módjáról. Az eseteknek számtalan gyakorlati példájával találkozunk, attól kezdve, hogy az első részlet lefizetése után átmenetileg elengedték a foglyot, az igénybe vett baráti-rokoni segítség változatain át a professzionális kereskedők, közvetítők, „brókerok” alkalmazásáig. A korabeli történeti, szép- és jogi irodalomból jól nyomon követhető az aktus gyakorlati lefolyása: a harcban alulmaradt csak annyit mondott: „megadom magam – „Je me rends”, vagy testbeszéddel jelezte, s ellenfelének a kezébe csapott, mintegy kimondatlanul megpecsételve ezzel a kettejük közötti jogviszonyt. Azt már a jogászok fejtegették, hogy mi történik akkor, ha egy ilyen foglyot később kiszabadítanak társai, vagy éppen ő maga ejt később foglyokat. A gyakorlat általában tekintettel volt a fogoly társadalmi állására: nagy rangkülönbséggel nem is tartották meg foglyaikat, átadták azokat a maguk szintjén állóknak. Magukat a foglyokat is rangjuknak megfelelően kezelték, az előkelők csinos börtönre-fogságra számíthattak (prison courtois) – a franciáknál a Louvre tornyában vagy a templomosok elkobzott erősségében –, ami egyszerre tette rövid távon igen költségessé a hosszú távon rentábilisnak ígérkező vállalkozást.

Maga a váltságdíj mindig magas volt – ami az illető rab bevételeiből, társadalmi állásából, betöltött hivatalából és hírnevéből tevődött össze –, de voltak a mérséklés irányába mutató jelek. Élt a meggyőződés, hogy az éves jövedelem nagyságával kell arányosnak lennie, s azt ötszörösen nem haladhatja meg. Igaz, ennek megbecsülése nemcsak ma, de a középkorban sem lehetett könnyű feladat, s sok esetben az eredeti összeg lényeges csökkentésére kényszerítette a fogva tartót. Ugyanakkor a fogva tartás költségeit vagy éppen a foglyot a fogságban helyettesítő személy tartásának költségeit hozzáadták az eredeti összeghez, amit később annak egyötödére taksáltak. Érdekes ugyanakkor, hogy az angol korona részesedett az alattvalók által behajtott összegekből,

² The War and the Non-Combattant. The Hundred Years War. Macmillan. Ed. by *Kenneth A. Fowler*. London, 1971. 163–183. o.

míg a franciáknál e hiányt a korona magába a váltságdíj behajtási folyamatba való alkalmankénti beavatkozással próbált kompenzálni. Tágabb értelemben az elemzések a magán- és közérdek összeütközésének számos példáján át mutatják be a központi beavatkozás lehetőségeit és változatait.

A könyv a témában alapvető, s világos szerkezetének és gondolatmenetének következtében egyúttal olvasható történeti munkának tekinthető. Annál is inkább fontos számunkra, mivel maga a téma csak nemrég vált divattá, a legyőzöttek iránti történetírói érzékenység csak az utóbbi évtizedekben jelentkezett s vált népszerűvé, talán az ibériai front kivételével, ahol már az 1910-es évek óta figyelmet szenteltek a kérdésnek. A témában legutóbb Hannelore Zug Tucci 1987-es és 2001-es tanulmányai figyelemre méltóak,³ amit csak néhány részfeldolgozás előzött meg. Nem véletlenül a francia hadszíntérrel és a keresztes háborúkkal foglalkoztak az utóbbi évek vonatkozó munkái is,⁴ ami jelen mű eredményeit és reprezentatív anyaggyűjtését csak még jobban értelmezhetővé teszi. Egyúttal a kötet jól mutatja, hogy a nyugati hadtörténetírásban mennyire hangsúlyossá vált a „kultúrtörténeti-antropológiai” megközelítés, a nálunk még mindig szinte kizárólagosan művelt csata- és hadjárat centrikus megközelítéssel szemben.

Veszprémy László

DÉNES HARAI

GRANDS SERVITEURS DE PETITS ÉTATS. LES CONSEILLERS DE NAVARRE ET DE TRANSYLVANIE (XVIE–XVIIE SIÈCLES)

(Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2012. 302 o. ISBN 978-2343001371)

Harai Dénes, fiatal Franciaországban élő magyar történész doktori disszertációjának szélesebb olvasóközönség számára adaptált változata nemrég látott napvilágot a neves Presses Universitaires de Rennes kiadó gondozásában. A kötet egy szokatlan, de annál izgalmasabb történelmi témát mutat be: két úgynevezett kisállam, a kora újkori Navarrai Királyság és az Erdélyi Fejedelemség konzíliumainak összehasonlító elemzését tárja az olvasó elé. Harai Dénes tudományos dolgozata bevezetőjében nemcsak a téma rövid historiográfiai vázlatát nyújtja, hanem néhány kevésbé ismert korabeli szöveg – köztük Martin Fumée *Histoire générale* című munkája – segítségével mutat rá a magyar és francia történelmi párhuzamokra.

A könyv első részét a vizsgált uralkodók, nevezetesen IV. Navarrai Henrik, Bocskai István és Bethlen Gábor személye összevetésének szentelte a szerző. Az első szempillantásra nehezen összehasonlítható személyek a jól felépített érvelésű szövegben fokozatosan egyre több közös vonást mutatnak. Ide tartoznak például az olyan mitológiai történetírói elemek, mint például az „elvesztett királyság” toposza vagy az „erős uralkodó”-t megelőző anarchia hangsúlyos ábrázolása, amely mindkét kisállam történelmi emlékezetében megfigyelhető. A két európai kisállam geostratégiai helyzetének hasonlóságára jellemző, hogy két nagyhatalom perifériáján, egyfajta ütközőállamként váltak fontossá, és kis területi jelentőségük ellenére az uralkodóik külső forrásokat sem kímélve, európai hatalmi jelentőséget kölcsönöztek nekik a korszak vallásháborúktól és hatalmi viszályoktól terhes időszakában. A hasonlóságok nemcsak földrajzi és politikai, hanem még a számmisztika és az állatallegóriák ábrázolásain keresztül is tetten érhetőek.

³ Kriegsgefangenschaft im Mittelalter: Probleme und erste Forschungsergebnisse. In: Krieg im Mittelalter. Hrsg. von Hans-Henning Kortüm. Berlin, 2001. 123–140. o.; *Uő*: Venezia e i prigionieri di guerra nel Medioevo. *Studi veneziani*, Ser. NS 14. (1987) 15–19. o.

⁴ Françoise Bériac-Lainé – Chris Given-Wilson: Les prisonniers de la bataille de Poitiers. (Études d’Histoire Médiévale, 6.) Honore Champion, Paris, 2002.; Yvonne Friedman: Encounter between Enemies: Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem. (Cultures, Beliefs and Tradition.) Brill, Leiden, 2002.